

Hákonar saga Ívarssonar – en kompilasjon fra senmiddelalderen

Av Sverre Bagge

Artikkelen argumenterer for at *Hákonar saga Ívarssonar* (HI) bygger på *Morkinskinna* og særlig *Heimskringla* og dermed er en sen kompilasjon. Hovedargumentet for dette er at HIs og *Heimskringlas* versjon kan forklares som en omarbeiding av den eldre versjonen i *Morkinskinna* gjennom at Hákon Ivarsson gjøres til en slektning av Einar Tambarskjelve og den nærmeste til å hevne kong Haralds drap på ham. Dette får Harald til å love ham ekteskap med Ragnhild, datter av hans forgjenger Magnus den gode, for å forsone ham. Denne koblingen forklarer alle de øvrige endringene i historien. En slik omarbeiding er mest sannsynlig Snorres verk, dels fordi den passer bedre i en beretning om kong Harald enn en om Hákon, dels fordi der er mange andre eksempler på at Snorre har omarbeidet tidligere versjoner på samme måte.¹

1 Innledning

Hákonar saga Ívarssonar (=HI i det følgende) er delvis bevart i et islandsk håndskrift fra siste halvdel av 1400-tallet, AM 570a qv. Det består av 27 blad og inneholder ved siden av denne sagaen fragmenter av fire andre, nemlig *Adonius saga*, *Hrólfs saga Gautrekssonar*, *Flóvents saga* og *Saulus saga ok Nikanors*. I tillegg til håndskriftet finnes det et latinsk kompendium fra slutten av 1500-tallet, skrevet av Anders Sørensen Vedel, antagelig på grunnlag av Arngrímur Jónssons oversettelse. HI ble utgitt av Gustav Storm som tillegg til hans bok om *Heimskringla* (Storm 1873: 236–60) og senere av Jón Helgason og Jakob Benediktsson (1952: 1–34,

1. Takk til Else Mundal, Jon Gunnar Jørgensen og en anonym konsulent for god hjelp og nyttige kommentarer.

det latinske kompendiet s. 38–40). Sagaens fortelling stemmer i alt vesentlig overens med *Heimskringla*, men er noe fyldigere. Håkon Ivarsson forekommer i tillegg i to andre sagaer, nemlig *Morkinskinna* og *Fagrskinna*, men disse avviker en del fra HI og *Heimskringla*.

Alle som hittil har skrevet om sagaen har ment at den er eldre enn *Heimskringla*, altså senest blitt til omkring 1220 eller 1230, men ingen har gitt noen utførlig begrunnelse for dette. Munch kjente ikke HI, mens Gustav Storm og Edvard Bull begrunnet dateringen av den med at HI ikke har tatt opp lånene fra *Morkinskinna* i *Heimskringla*, at et par navn i HI er feilaktige og at det er lettere å forklare at en tekst blir forkortet enn utvidet (Storm 1873: 182–83; Bull 1927: 36). Både Gustav Storm, Finnur Jónsson (1923: 636–37) og Edvard Bull finner at sagaen er vidløftig og omstendelig og dermed representerer et senere stadium enn den klassiske sagastilen, noe som kan tyde på senere bearbeidelse. Jón Helgason og Jakob Benediktsson betegner imidlertid dette uten nærmere begrunnelse som “fri fantasi” (1952: XXIX) og mener at disse trekkene like godt kan være førklassiske som etterklassiske. Uten å ta noe definitivt standpunkt i denne diskusjonen må det i alle fall kunne påpekes at sagaen i sin nåværende form er ordrik og omstendelig. Det er også overraskende at man så lettvent har gått ut fra at en tekst som først dukker opp på slutten av 1400-tallet må være bortimot 300 år eldre. Utgiverne tar enda til den tidlige dateringen for gitt. Jeg skal i det følgende argumentere for at sagaen i virkeligheten er yngre enn *Heimskringla* og må være en kompilasjon hovedsakelig basert på den, men også med innslag fra *Morkinskinna*.

2 De to beretningene om Håkon Ivarsson

Beretningen om Håkon finnes i to versjoner, den ene i *Morkinskinna*, den andre i *Heimskringla* og HI. *Morkinskinna* begynner med en presentasjon av Håkons far, Ivar Hvite, som er lendmann hos Olav den hellige og betegnes som kranglevoren og noe vankelmødig (“ódæll ok nökkvæt svipvindr”, *Msk.*: 241; se *Msk.*: 240–69 for det følgende). Han klager over at Sigvat bare dikter kvad for kongen, men er avvisende når Sigvat besøker ham for å fremsi et kvad til ham selv. Han lar seg likevel forsone av Sigvats kvad og belønner ham. Håkon selv betegnes som den vakreste og dugeligste av menn. Han drar på vikingferd sammen med

Finn Arnesson. På hjemveien møter de kong Haralds og kong Sveins flåter ved Nisså og diskuterer hvem de skal slutte seg til. Håkon bestemmer seg for Harald, for han er minst vennsæl. Resonnementet er at da får han færrest folk og da er det størst ære i å ha hjulpet ham til seier. Håkon utmerker seg i slaget, og kongen takker ham for innsatsen og inviterer ham til juleveitsle. Da Håkon kommer, spør kongen hva han nå har tenkt å gjøre, og Håkon svarer at han har tenkt seg på vikingferd. Harald – for anledningen utstyrt med moralske skrupler – sier at dette er noe kristne menn ikke bør gjøre og tilbyr ham i stedet å gifte seg med Ragnhild, datter av avdøde kong Magnus. Ragnhild avviser Håkon fordi han ikke har noen aristokratisk rang, men Harald tilbyr seg å gjøre ham til jarl. Håkon blir så gift med Ragnhild, men kongen oppfyller ikke sitt løfte, med den begrunnelse at hans bror Olav har bestemt at der bare skal være én jarl i landet og at han ikke vil frata den nåværende, Orm jarl, hans rang. Håkon føler seg krenket og forlater Norge etter å ha drept kongens årmann og røvet hans gods. Han ønsker så å dra i viking, men Ragnhild overtaler ham i stedet til å dra til kong Svein i Danmark. Håkon er betenkt etter å ha kjempet mot Svein ved Nisså, men Ragnhild hevder at Svein skylder henne en tjeneste for sitt svik mot hennes far og sender med ham Magnus' ring. Tross betenkeligheter aksepterer Svein ham for Ragnhilds skyld, men stiller betingelser, bl.a. at han skal kjempe mot Åsmund, Sveins brorsønn, som har laget store problemer og herjet i landet. Håkon beseirer Åsmund og dreper ham, noe Svein misliker, men utnevner ham likevel til jarl over Halland. Etter at Svein har sluttet fred med Harald, går Håkon i tjeneste hos kong Stenkil av Sverige og kjemper mot kong Harald. De to møtes til slag, Harald erobrer Håkons fane, som Ragnhild har gitt ham og som har tilhørt hennes far, men Håkon tar den igjen. Etter slaget kommer Håkon, forkledd som en tigger, til leiren og sier at han kan vise Haralds menn hvor Håkon er. En del av dem følger ham og blir drept i et bakhold. Dermed slutter historien om Håkon.

Fagrskinna har få opplysninger om Håkon Ivarsson, men bygger trolig på *Morkinskinns* versjon. Håkon dukker opp under slaget ved Nisså, men er bare så vidt nevnt. Deretter heter det kort at Håkon forlot Norge og dro til kong Svein i Danmark, at han var gift med Magnus' datter, som her heter Ulvhild, og at han bar Magnus' fane i slaget mot Harald, men tapte (*Fsk*: 269, 271).

En god del av dette stoffet er til å kjenne igjen i HI og *Heimskringla* (*HkrHH* kap. 39, 44–50, 59–72). Her får vi imidlertid utførlige opplys-

ninger om Håkons slekt. Hans far er dattersønn av Håkon Ladejarl den eldre (d. 995). Dermed kan historien om Håkon Ivarsson kobles til den om Einar Tambarskjelve, Haralds andre hovedmotstander, som er gift med Bergljot, datter av Håkon jarl. Håkon kommer inn i fortellingen etter at Einar er blitt drept og Harald har et desperat behov for å hindre at Håkon søker hevn for sin slektning Eindride, Einars sønn. Harald sender Finn Arnesson til Håkon for å tilby ham hva han måtte ønske unntatt selve kongemakten for å få i stand en forsoning. Dermed blir også Haralds oppførsel mer forståelig enn i *Morkinskinna*. Harald er tvunget til å la Håkon gifte seg med Ragnhild og må love å gjøre ham til jarl når Ragnhild setter det som betingelse, men unnlater å oppfylle løftet så snart han føler seg trygg. Begrunnelsen er den samme som i *Morkinskinna*. Ellers blir historien i denne versjonen mer komplisert. Håkon slutter seg til kong Svein når Harald nekter å oppfylle sitt løfte, men blir her akseptert uten videre, ettersom dette skjer før slaget ved Nisså. Som i *Morkinskinna* dreper han Sveins slektning, som her er hans søstersønn, og faller i unåde, så alvorlig at han ikke lenger får være i kongens tjeneste. Han drar tilbake til Norge, der Orm jarl er død, slik at Håkon kan utnevnes til jarl og gifte seg med Ragnhild. Han kjemper så ved Nisså og utmerker seg, men redder kong Sveins liv. Hirdmennene roser ham så mye at kongen blir sjalu. Når så kongen får vite at Håkon har reddet Svein, drar han mot ham med en hær. Håkon blir advart og kommer seg unna. Deretter utkjemper han et slag mot Harald, som vinner og erobrer Ragnhilds fane, men Håkon vinner den tilbake. Snorre skildrer i denne sammenhengen, med sitat av en rekke skaldekvad, hvordan Harald herjer i de indre områdene av Østlandet og legger denne landsdelen under seg. Dermed slutter historien om Håkon.

3 Forholdet mellom *Heimskringla* og HI

Innholdet i *Heimskringla* og HI er svært likt, men HI har en del utbroderinger. Sagaen begynner med en presentasjon av de mange gjæve menn i Norge i Magnus den godes regjeringstid, særlig Ladeætten. Så blir Håkons far Ivar Hvite presentert og deretter Håkon selv. Opplysningene om Håkons slekt er de samme i begge versjoner, men HI navngir i tillegg Ivar Hvites mor, som heter Sigrid. Sagaen har en mer detaljert karakteristikk av Håkon og nevner ham som en av de fremste menn i

Norge, sammen med Håkon den gode, Olav Tryggvason og Åsmund Grankjellsson. Deretter følger en presentasjon av Einar Tambarskjelve og noen opplysninger om de viktigste lendmennene, bl.a. Erling Skjalgsson og drapet på ham. Der er også en omtale av Orm jarl og Finn Arnesson, tilsvarende i *Heimskringla*. Så fortelles det at Håkon, i en alder av 18 år, ber faren om skip, blir godt utstyrt og utmerker seg på vikingferder, på samme måte som i *Morkinskinna*, men til forskjell fra *Heimskringla*. Håkon kommer hjem etter to år, da Harald er blitt konge i landet. Her viser kronologien likhet med den i *Heimskringla*, motsatt *Morkinskinna*. Motsetningsforholdet mellom kong Harald og Einar er noe utbrodert i forhold til *Heimskringla*, men de historiene *Morkinskinna* har i tillegg er ikke med.

Selve drapet på Einar har en god del flere detaljer enn i *Heimskringla*, bl.a. flere replikker. Når Eindride blir angrepet, sier han: “Fader bita mik hundar konungsins”. Det ligner på Einars replikk i *Morkinskinna*: “Hvat bita nú hundar konungs” (HI: 10; Msk: 216). HI har også et svar på Eindrides ord: “Greyit gamla uelldur þui”. Først deretter kommer Einars ord: “Myrkt er í málstofu konungsins”. Begge kilder forteller også at Harald hadde utstyrt seg ekstra foran møtet med Einar; i HI har han en helle utenpå brynjen, i *Morkinskinna* har han to brynjer. Som helhet er HIs versjon mer omstendelig enn *Morkinskinnas* og *Heimskringlas*. Etter Einars død følger en kort biografi om ham: Han var 18 år gammel da han deltok i slaget ved Svolder, han var en stor bueskytter, var en nær venn av Magnus den gode og hadde et dårlig forhold til Harald. Så følger en lakune, men det latinske kompendiet opplyser at Harald betalte dobbel bot for drapene på Einar og Eindride. Dette er ikke nevnt noen andre steder. Det fremgår av det som er bevart at Harald gir Finn Arnesson i oppdrag å forsone Håkon, men den fullstendige teksten begynner først igjen ved at Ragnhild inviteres til kongens juleveitsle, der Finn tar opp frieriet. Beretningen om dette er lang og omstendelig, men har få konkrete opplysninger som mangler i *Heimskringla*. Det nevnes at Harald lover å gjøre Håkon til jarl etter Orm. Håkon er likevel skuffet og nekter å forsone seg med Harald, men må konstatere at trønderne allerede har inngått forlik med ham.

Om Håkons opphold i Danmark heter det at han blir en stor høvding, drar på vikingferder og herjer og får ry både i Danmark, Norge, England og på Orknøyene. Her er detaljene litt andre enn i *Heimskringla*, der Håkon presenteres som landvernsmann, som kjemper mot vendere,

kurere og andre folk i øst. I den følgende historien om Åsmund er der en lakune, men det latinske kompendiet nevner at Håkon kaster Åsmunds hode for Sveins føtter, at han faller i unåde og blir utvist og kommer tilbake til Norge, hvor han blir gift med Ragnhild og utnevnt til jarl etter Orms død. Her er det nøye samsvar med *Heimskringla*, bortsett fra at Håkon der legger hodet på Sveins bord.

Så følger Haralds rustninger og skipsbygging før det avgjørende slaget mot Svein ved Nisså, der de to versjonene er svært like og har de samme skaldekvadene. I skildringen av selve slaget har HI noen endringer som fremhever Håkons rolle. Håkon har holdt sin flåte samlet og er klar til kamp når Svein overraskende angriper med 300 skip mot Haralds 150. Dette får Harald til å ta opp kampen. I *Heimskringla* har han allerede gjort det når Håkon kommer til. Så er der en lakune i HI, men det fremgår av kompendiet at historien om at Håkon redder Sveins liv har vært med. Deretter følger hirdmennenes skryt av Håkon og opplysningen om at han har reddet Svein, noe utbrodert i forhold til *Heimskringla*, men i hovedsak likt. Så slutter den bevarte teksten, men det latinske kompendiet har med hovedtrekkene av den følgende historien, Haralds angrep på Håkon, Håkons nederlag og tapet og gjenerobringen av fanen. Endelig har kompendiet en opplysning som ikke finnes noen andre steder, nemlig at Håkon etter Haralds død vendte tilbake til Norge og ble godt mottatt av hans sønn Olav Kyrre. Det nevnes også at han hadde to døtre. Den ene ble mor til den danske kongen Erik Lam, den andre ble gift med orknøyjarlen Pål. Denne siste opplysningen bekreftes av *Orkneyinga saga*, kap. 33.

Vi ser at likheten mellom de to tekstene er betydelig, men uten at det er klart hvilken som er eldst. HIs beskrivelse av Håkon som en slags vikinghøvding i Danmark, motsatt *Heimskringlas* bilde av ham som landvernsmann, kunne isolert sett tyde på at den førstnevnte er den eldste, men er i seg selv lite å bygge på. De øvrige forskjellene kan vanskelig gi argumenter i noen retning. Den omstendelige stilen i HI kan peke i retning av sent opphav, men kan også være et førklassisk trekk – jfr. f.eks. *Legendariske saga* – eller resultat av senere bearbeiding. Når det gjelder Bulls argument om forkortelse, ville det lette filologenes arbeid betydelig om det fantes en allmenn regel om at korte tekster er senere enn lange, men vi kommer ikke utenom en detaljert sammenligning om vi skal trekke slutninger ut fra dette. Storms og Bulls argument om de manglende lånene fra *Morkinskinna* har noe større vekt. Det gjelder Haralds

tokt til Limfjorden, hvor han finner vann ved hjelp av en orm og blir overrasket av Svein (*HkrHH* kap. 58, jfr. *Msk.*: 240), noen skaldekvad om Nisså-slaget og fortellingen om Finn Arnesson som blir tatt til fange av Harald og fornærmer ham grovt, men likevel blir benådet (*Msk.*: 251). Her er imidlertid problemet at ingen av disse episodene direkte handler om Håkon Ivarsson og derfor kan være utelatt bevisst. Selv om forfatteren av HI har med stoff som ikke handler om hovedpersonen og for så vidt godt kunne tenkes å ta med også disse, er utelatelsen ikke så påfallende at den blir et bindende argument for at HI er eldre enn *Heimskringla*. Det er dessuten overveiende sannsynlig at forfatteren av HI har kjent *Morkinskinna*, og da faller dette argumentet bort.

Mens Bjarni Aðalbarnarson (1937: 153–54) og Jón Helgason og Jakob Benediktsson (1952: XXXIX) mener at det ikke er noen forbindelse mellom de to tekstene, har Fidjestøl (1982: 16–17), Poole (1991: 67–68) og særlig Andersson & Gade (2000: 15–19) pekt på flere likheter. Andersson og Gade mener at disse best kan forklares ved at forfatteren av HI kjente *Morkinskinna*, men laget en ny versjon etter en grundigere undersøkelse av tradisjonen. Sammenligningen ovenfor peker på noen felles trekk mellom HI og *Morkinskinna* som ikke stammer fra *Heimskringla*. Det gjelder opplysningen om at Håkon dro i viking da han var 18 år, som er plassert før drapet på Einar Tambarskjelve, mens den i *Morkinskinna* innleder Håkons deltakelse i slaget ved Nisså. Der er ikke noe ordrett samsvar, men påvirkning er likevel sannsynlig; vikingmotiviet er fremtredende i *Morkinskinna* i motsetning til i *Heimskringla*. Hvis HI bygger på *Heimskringla*, ser det ut til at forfatteren har funnet det nødvendig å endre introduksjonen av Håkon. Han kan likevel ha formulert dette uavhengig av *Morkinskinna*; tross alt er Håkon hovedpersonen og bør introduseres så tidlig som mulig. Som vi har sett, tyder også noen detaljer i beretningen om drapet på Einar Tambarskjelve på påvirkning fra *Morkinskinna*, likeledes at Håkons frieri til Ragnhild og Haralds brudd på løftet om å gjøre ham til jarl fant sted i forbindelse med en juleveitsle. Utsagnet om at Håkon ikke var særlig glad i skaldekvad (HI: 28) kan muligens være influert av historien om *Morkinskinna* om hans fars avvisende oppførsel mot Sigvat skald (*Msk.*: 241 f.). I historien om fanen som Håkon får av Ragnhild heter det i det latinske kompendiet – den norrøne teksten har en lakune her – at han ikke fikk komme tilbake til henne hvis han mistet fanen (1952: 40). Betingelsen finnes ikke i *Morkinskinna*, men her kommenterer Harald etter at Håkon har tatt fanen tilbake at Ragnhild nok

ikke ville slippe ham over sengestokken sin hvis han kom hjem uten den (*Msk.*: 267). *Heimskringla* har derimot ingenting om dette; her konstaterer Harald bare at Håkon lever når fanen blir tatt.

Hvis man mener at HI er eldre enn *Heimskringla*, blir det derfor særlig vanskelig å avvise påvirkning fra *Morkinskinna*. Hvor har forfatteren ellers fått det stoffet han har felles med de to andre sagaene? Som Fidjestøl påpeker (1982: 16), må disse likhetene nærmest betegnes som mirakuløse om det ikke er tekstlig forbindelse mellom de to verkene. Hvis vi tenker oss at HI er eldre enn *Morkinskinna* og at forfatteren av dette verket har kjent den, blir det vanskelig å forklare at han ikke har brukt mer av den enn tilfellet er. *Morkinskinna* har jo nemlig ingen skikkelig forklaring på at Harald bryter sitt løfte. Han avgir løftet helt frivillig og uoppfordret, og lover til og med å gjøre Håkon til jarl. Deretter bryter han det, med det resultat at Håkon slutter seg til kong Svein. Her er Haralds handling ikke bare umoralsk, men også dum, og går ut over ham selv ved at Håkon blir hans fiende. Den rimeligste konklusjonen blir derfor at HI er yngre enn *Morkinskinna* og bygger på den.

4 Snorres konstruksjon

Skal vi komme videre, må vi se nærmere på de to hovedversjonene, *Morkinskinna* på den ene siden og *Heimskringla* og HI på den andre. I den grad de forskjellige versjonene har vært diskutert, ser det ut til at de fleste har ment at det dreier seg om to varianter av muntlig tradisjon (Munch 1855: 288 n. 1; Bull 1927; Andersson & Gade 2000: 18 f.). Munch mener at *Morkinskinnas* versjon er den eldste og mest troverdige, men aksepterer likevel en rekke opplysninger fra den andre tradisjonen, mens Bull kategorisk forkaster den. Helgason og Benediktsson peker på de mange likhetene, men later til å mene at forskjellene er større (1952: XXXVIII). Det vi kan kalle "skelettet" i historien, de konkrete ytre begivenhetene, er for en stor del de samme i begge: slaget ved Nisså, ekteskapet med Ragnhild og Håkons jarleverdighet, Haralds motvilje mot å oppfylle sine løfter og Håkons reaksjon ved å reise til Danmark til Haralds fiende. Videre har vi Håkon i Sveins tjeneste, kampen mot Åsmund og Sveins misnøye med at han blir drept, som riktignok har noe forskjellige konsekvenser i de to versjonene. I begge versjoner kjemper Håkon mot Harald på Østlandet og lider nederlag. Til og med en detalj

som fanen han har fått av Ragnhild, og så mister og gjenerobrer, er felles. De fleste begivenhetene er de samme, men rekkefølgen og måten de er knyttet sammen på varierer. Har vi å gjøre med muntlig tradisjon samlet og bearbeidet av to forskjellige forfattere, eller er den yngste versjonen en bearbeidelse av den eldste? Det kan være nyttig å skille mellom begivenhetene selv og kombinasjonen av dem. Likhetene når det gjelder det første er så store at det klart indikerer en felles tradisjon. Derimot er det ikke oppsiktsvekkende at samme enkeltopplysninger kan kombineres på ulike måter og med ulik kronologi. Det finnes en rekke eksempler på dette i sagalitteraturen, bl.a. historiene om Olav Tryggvason og Olav den hellige (ndf. s. 11). Teoretisk kan det da tenkes at forfatteren av *Morkinskinna* og Snorre uavhengig av hverandre har laget hver sin historie basert på de samme muntlige opplysningene. Men nå er det allerede vanlig oppfatning at Snorre har kjent *Morkinskinna* og brukt den. Dermed blir det nærliggende å undersøke om endringene kan skyldes at enten Snorre eller forfatteren av HI har bearbeidet *Morkinskinnas* versjon.

Grunnlaget for et slikt resonnement er det elementet som innebærer den største forandringen, nemlig koblingen til drapet på Einar Tambar-skjelve i *Heimskringla* og HI. Dette kan vanskelig stamme fra muntlig tradisjon. Håkon kan neppe ha vært i slekt med Ladejarlene uten at forfatterne av *Morkinskinna* og *Fagrskinna* har visst det; slektskap er det man aller mest skulle tro ville holde seg i muntlig tradisjon. Når forfatteren av *Morkinskinna* har hatt fyldige opplysninger om Håkon, og forfatteren av *Fagrskinna*, som gjennomgående er knappere, i alle fall har kjent hovedtrekkene av hans historie, blir det lite rimelig å tenke seg at de skulle ha vært uvitende om et så viktig faktum. I tillegg står drapet på Einar sentralt både i *Morkinskinna* og *Fagrskinna* – om enn beskrevet noe mer kortfattet i den siste – derimot gir ingen av disse verkene den minste antydning om noen sammenheng med Håkon Ivarsson. Når Håkon blir plassert inn i toppskiktet av det norske aristokrati, er det høyst sannsynlig skjedd uten noe kildebelegg; det eneste måtte være navnet: Håkon var et vanlig navn hos Ladejarlene. Samtidig gjør begge tradisjoner mye ut av at Håkon er “útígninn maðr”. Munch peker dessuten på at kronologien i *Morkinskinna* må være den riktige; Ragnhild kunne umulig ha vært voksen omkring 1050, ettersom hennes far Magnus bare var omkring ti år gammel da han ble konge i 1035 (Munch 1855: 290n). Her innvender imidlertid Storm at drapet på Einar ikke er presist datert i *Heimskringla*; det behøver ikke ha skjedd før henimot 1060 (Storm

1873: 183). Det er likevel klart at episoden med Ragnhild passer bedre med *Morkinskinnas* kronologi, der den må ha funnet sted mot slutten av Haralds regjeringstid, etter slaget ved Nisså, som ifølge sagaene fant sted i 1062. Ifølge HI var Einar 18 år gammel da han kjempet ved Svolder i år 1000 og var dermed godt over seksti da Harald ble enekonge i 1046/47.

Koblingen mellom historiene om Einar Tambarskjelve og Håkon Ivarsson forklarer langt på vei de øvrige endringene i *Heimskringlas* versjon. Når Håkon drar til Danmark allerede før slaget ved Nisså, gjør det diskusjonen mellom Håkon og Ragnhild og Ragnhilds appell til Svein overflødig; Håkon har jo ikke tidligere vært Sveins fiende. Dermed kan denne episoden gå ut. At Håkon utmerket seg ved Nisså, må ha vært et velkjent faktum, som måtte med i den nye versjonen. Altså må Håkon bringes tilbake til Norge etter bruddet med Harald. Da blir det også nødvendig med en grunn for ham til å forlate Sveins tjeneste. Følgelig må Svein reagere mer alvorlig på drapet på Åsmund enn han gjør i *Morkinskinna*, til tross for at han jo egentlig har mindre grunn til å være fiendtlig stemt. Av samme grunn kan det tenkes at den nye versjonen har sløyet opplysningen om at Håkon herjet i Norge og drepte Haralds årmenn etter bruddet med kongen; det ville ha gjort det vanskeligere for Harald å ta ham til nåde igjen. Håkon blir nå jarl i Norge, mens han i *Morkinskinna* blir det i Danmark. Her er det i tillegg tydelig at *Morkinskinna* har den opprinnelige versjonen. I *Heimskringlas* saga om Magnus Erlingsson sier nemlig Erling Skakke i sin tale til kong Valdemar at det også tidligere har hendt at nordmenn har fått jarleverdighet i Danmark: Håkon Ivarsson ble jarl over Halland.² Her har Snorre tydeligvis glemt at han har forandret den opprinnelige historien. Etter Håkons innsats ved Nisså blir det så nødvendig med en ny forklaring på at han igjen blir Haralds fiende. Derfor må Harald bli sjalu og Håkon må ha reddet Sveins liv ved Nisså. Her blir *Morkinskinnas* bonde som tilfeldig får besøk av den flyktende kong Svein til en venn av Håkon. Endelig blir *Morkinskinnas* historie om den siste kampen mot Harald overtatt, men satt inn i en annen sammenheng. Håkon er nå jarl på Opplandene og blir utsatt for et overraskende angrep, mens han derimot i *Morkinskinna* er i svensk kongens tjeneste og kjemper mot Harald i grensetraktene. Dermed kobles historien om Håkon til et annet viktig tema i *Heimskringla*, nemlig Haralds erobring av Opplandene, som er belagt i skaldekvad. Dette er

2. HkrME kap. 30; Jfr. også Munch 1855: 290 m. henv. også til *Hrokinskinna* og *Hryggjarstykki* og Bull 1927: 38 n. 1.

også med i *Morkinskinna*, men plassert mye tidligere, like etter drapet på Einar (*Msk.*: 223–30). Håkon tilhører det etablerte aristokrati her, mens han i *Morkinskinna*, som Bull påpeker, ingen tilknytning har til Opplandene; han er en vikinghøvding med base i Viken. Han er heller ikke navngitt i de mange skaldekvadene både *Morkinskinna* og *Heimskringla* siterer ved denne anledningen (Bull 1927: 40). Dermed har vi enda en indikasjon på at koblingen mellom Håkon og Haralds erobring av Opplandene er en senere konstruksjon.

Vi har altså etter alt å dømme å gjøre med en bevisst og konsekvent omarbeiding av *Morkinskinnas* versjon, der historien om Håkon Ivarsson blir koblet til den om Einar Tambarskjelve. Slike koblinger er karakteristiske for Snorres måte å organisere sin fremstilling på. Sagaen om Olav den hellige er det beste eksempelet (Bagge 1991: 34–43; 2010: 305–15). Her skaper for det første Snorre en helhetlig kronologi, basert på et skille mellom Olavs ti første lykkelige år og hans siste fem ulykkelige, og bygget opp omkring hans reiser mellom tre vinteroppholdssteder. Videre etablerer Snorre et helt nettverk av Olavs fiender gjennom å utvide og omorganisere historier fra tidligere kilder og plassere dem kronologisk i tiden like før Olav blir tvunget til å forlate landet. Historien om Asbjørn Selsbane forekommer både i den såkalte *Eldste saga* og i *Legendariske saga*, men er der nokså isolert, mens Snorre bruker den til å forklare Olavs konflikt med både Erling Skjalgsson og Tore Hund. Han kobler også Bjarmelandsferden, som så vidt er nevnt i *Legendariske saga*, til denne konflikten. På grunnlag av noen korte hentydninger i *Legendariske saga* lager han en dramatisk historie om hvordan Kalv Arnesson drives til å slutte seg til Olavs fiender fordi Olav har henrettet hans to stesønner. Dermed fremstår Snorres Olavssaga som en fast komponert helhet mens den lengste tidligere sagaen om ham, *Legendariske saga*, umiddelbart virker som en kaotisk samling av enkelthistorier. Det samme har Snorre gjort med Olav Tryggvasons saga og en rekke andre (Andersson 1977; Bagge 1991: 43–49 og 2006: 506–07).

En tilsvarende forskjell finner vi mellom *Heimskringlas* og *Morkinskinnas* versjoner av Harald Hardrådes historie. *Morkinskinnas* versjon består av en rekke episoder uten særlig innbyrdes forbindelse, mens Snorre konsentrerer beretningen om noen få, store konflikter, ispedt enkelte mer digresjonslignende episoder.

Snorres Harald er en konge med store herskeregenskaper og en sterk maktvilje, samtidig som han er listig og fleksibel og i motsetning til sin

bror klarer å bekjempe sine motstandere én for én. Hans to viktigste motstandere innenlands er Einar og Håkon. Ved å koble dem sammen får Snorre en klar linje i skildringen av Haralds regjeringstid: utad konflikten med Svein, og når den tar slutt, toktet mot England; innad kampen mot de to store høvdingene Einar og Håkon, som ender med at Harald først erobrer Trøndelag og så det indre Østlandet. Mens konflikten med Håkon i *Morkinskinna* blir en episode på slutten av Haralds regjeringstid, strekkes den i *Heimskringla* ut over nesten hele perioden, fra Einars død i 1050-årene til etter forsoningen med Svein i 1065.

Ved å koble historien om Håkon Ivarsson til drapet på Einar, oppnår Snorre både å skape en helhetstolkning av Haralds regjeringstid og gi en bedre forklaring enn forgjengerne på følgene av konflikten med Einar. Alle sagaene er enige om at Einar er en mektig mann, Trøndelags høvding, en mann som omgir seg med en stor hird og er i stand til å true kongens makt. Hvorfor er det så ingen som søker hevn når han blir drept? *Morkinskinna* og *Fagrskinna* nøyer seg med en generell kommentar om hvor mektige lendmennene var på denne tiden, men lar ikke drapet få noen konsekvenser (*Msk*: 216; *Fsk*.: 263–64). Det gjør derimot Snorre. Han forklarer først at Harald kunne komme uskadd ut av Nidaros etter drapet: selv om Einars tilhengere var mange, hadde de ingen høvding og var dermed ikke i stand til å gjøre noe. Deretter får han klart frem at Harald nå er i en desperat situasjon: Håkon er Einars nærmeste slektning og klar til å ta hevn. Haralds sjanse er å få et forlik med Håkon, og det oppnår han ved hjelp av Finn Arnessons diplomati. Når Harald bryter sitt løfte, fører det ikke bare til brudd med Håkon, men også med Finn. I tillegg søker Finn hevn for drapet på sin bror Kalv (*HkrHH* kap. 45–48, 50–53).

Snorre klarer på denne måten å skape helhet og sammenheng i fortellingen, men på bekostning av sannheten. Man kan dermed mistenke ham for ikke å skille mellom diktning og historie. Selv om skillet var vagere i middelalderen enn det er i dag, er dette å gå for langt. Snorres resonnement er til en viss grad til å kjenne igjen for en moderne historiker. Han søker forklaring og presser kildene for å få det til. En moderne historiker kunne også, i en forsiktig fotnote, antyde en forbindelse mellom Haralds to fremste motstandere og peke på at navnet Håkon tyder på slektskap med Ladejarlene, men ville selvfølgelig aldri bygge hele fremstillingen på en slik hypotese. For Snorre var dette ikke noe alternativ; historie var sammenhengende fortelling, ikke presentasjon av omfattende kildestudier.

Snorre bruker ikke bare samme komposisjonsteknikk i de to sagaene, han har også en eksplisitt sammenligning mellom Harald og Olav, lagt i munnen på Halldor Brynjolvsson, som hadde tjent begge konger (*HkrHH* kap. 100). Halldor peker på deres grunnleggende felles karakter som stolte, stridbare og herskesyke konger, tross Olavs hellighet og Haralds langt mer verdslige liv. I begges regjeringstid står den indre konflikten i sentrum, der Olav tapte og Harald vant. Ved sin omredigering av historien om Håkon Ivarsson gir Snorre ytterligere et bidrag til sammenligningen mellom de to kongene.

Teoretisk kan det tenkes at koblingen mellom de to historiene er skapt av forfatteren av HI. Dette er likevel mindre sannsynlig. Forfatteren av denne sagaen er nok i stand til å innføre endringer og utvidelser, men mest i detaljer; lite tyder på at han har Snorres kreativitet og dristighet, som særlig kommer til uttrykk i koblingen mellom historiene om Håkon Ivarsson og Einar Tambarskjelve. Fremfor alt er det mye vanskeligere å se at han har behov for å gjøre en slik kobling. Den nye versjonen egner seg nemlig bedre i en beretning om Harald Hardråde enn en om Håkon Ivarsson. Hos Snorre bidrar den til å gi en helhetstolkning av Haralds regjeringstid. I HI virker den detaljerte historien om Einar Tambarskjelve snarere som en digresjon. Forfatteren innfører til og med en kort biografi om Einar etter hans død, der han nevner hans deltakelse i slaget ved Svolder og hans nære vennskap med Magnus den gode. Historien om Einar forklarer riktignok Håkons ekteskap med Ragnhild, men det er vanskelig å skjønne at den skal ta så stor plass i en biografi om Håkon. Det er ingen spesiell grunn til å tro at forfatteren av HI har gjort Håkon til Einars slektning for å bruke dette til å forklare hans forhold til Harald. Derimot er det meget god grunn til å tro at Snorre har gjort det.

5 Konklusjon

Samlet sett kan det ut fra det foregående ikke være noen tvil om at den enkleste forklaringen på eksistensen av de foreliggende kildene er at HI er en sen kompilasjon. Den eldste historien om Håkon Ivarsson er *Morkinskinnas* versjon. Hovedtrekkene må være basert på muntlig tradisjon, enten tilbake til begivenhetene selv eller oppstått på et noe senere tidspunkt. Forfatteren av *Morkinskinna* må ha gjort noen justeringer og

utbroderinger og bl.a. innført en nokså usannsynlig forklaring på Haralds løftebrudd. Denne historien har så Snorre overtatt og omarbeidet. Han har funnet en bedre forklaring på Haralds løftebrudd, og han har satt historien inn i en større sammenheng: Den viser den ærgjerrige og herskesyke Harald i kamp mot noen av de fremste stormennene i landet, som resulterer i at han skaffer seg kontroll over både Trøndelag og det indre Østlandet. Tenker vi oss derimot at HI er den eldste av de tre versjonene, blir det vanskelig å forklare hvorfor *Morkinskinna* og *Heimskringla* har forandret den opprinnelige historien i hver sin retning og omhyggelig har skåret ut de delene som passer dem. I tillegg blir det et problem at hverken *Morkinskinna* eller *Fagskinna* nevner Håkons slektskap med Ladejarlene og at *Morkinskinna* har en så usannsynlig forklaring på at Harald bryter sitt løfte. Hvis HI er yngre enn *Morkinskinna* og eldre enn *Heimskringla*, får vi problemet med å forklare at en endring av historien som passer perfekt i en biografi om Harald Hardråde oppstår i en saga om hans motstander Håkon Ivarsson og hvorfor den anonyme forfatteren, som ellers ikke viser noe spesielt kompositorisk talent, utvikler en teknikk som er karakteristisk for Snorre.

Sagaen om Håkon Ivarsson må derfor etter all sannsynlighet være den siste i tradisjonsrekken og basert på utdrag av *Heimskringla* med noen innslag fra *Morkinskinna* og noen tilføyelser fra forfatteren selv. Så kan man spørre hvilken interesse det kunne være for denne historien på Island flere hundre år senere. Det vet vi ingenting om, men vi kan tenke oss en oppdragsgiver som mente at han var i slekt med Håkon eller som ikke var spesielt glad i den norske kongen og ønsket å lese om en stormann som våget å trosse ham. Det må også tilføyes at historien er blitt mindre av en ren saga om Håkon Ivarsson i denne versjonen; den omfatter også noen av de mest dramatiske begivenhetene fra Haralds regjeringstid og en del underholdende fortellinger. Den plasserer dessuten Håkon som en av de største heltene i Norge i gammel tid. Det kan også tenkes at sagaen opprinnelig er norsk og oppstått i et miljø som regnet sin slekt tilbake til Håkon, og at teksten så senere er blitt skrevet av på Island. Den opprinnelige versjonen av sagaen kan jo være blitt til når som helst mellom fullføringen av *Heimskringla*, vanligvis datert til omkring 1230, og det bevarte håndskriftet fra siste halvdel av 1400-tallet. Jonna Louis-Jensen (1977: 127–28) peker på mulig påvirkning eller lån fra HI i *Hulda-Hrokkinskinna* fra omkring 1300 som ikke forekommer i *Heimskringla* eller *Morkinskinna*. Det dreier seg imidlertid om svært

korte passasjer, som ikke gjør det nødvendig å regne med påvirkning og som heller ikke gir noen klar indikasjon på hvilken vei en eventuell påvirkning kan ha gått. Muligens kan en studie av språket gi mer kunnskap om datering og opphavsmiljø. Utgiverne har riktignok behandlet dette meget detaljert, men uten å trekke noen konklusjoner (1952: XLIII–LII). Disse forklaringene blir bare gjetninger, men det er vanskelig å se at det er lettere å forklare at et håndskrift fra slutten av 1400-tallet gjengir en nesten 300 år eldre saga som vi ellers ikke har noen vitnesbyrd om. Som utgiverne gjør oppmerksom på, er HI den eneste historiske saga om en nordmann som ikke er konge. Endelig er det mulig at man kan komme lenger med dette spørsmålet ved å undersøke de øvrige sagaene som er med i AM 570a qv.

Litteratur

- Andersson, Theodore M. 1977. "The Conversion of Norway according to Oddr Snorrason and Snorri Sturluson," *Medieval Scandinavia* 10: 83–95.
- Andersson, Theodore M. & Kari Ellen Gade. 2000. *Morkinskinna. The Earliest Icelandic Chronicle of the Norwegian Kings (1030–1157)*. Translated with Introduction and Notes. Ithaca: Cornell University Press.
- Bagge, Sverre. 1991. *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*. Berkeley etc.: The University of California Press.
- . 2006. "The Making of a Missionary King – the Medieval Accounts of Olaf Tryggvason and the Conversion of Norway", *Journal of English and Germanic Philology* 105: 473–513.
- . 2010. "Warrior, King and Saint: The Medieval Histories about St. Óláfr Haraldsson", *Journal of English and Germanic Philology* 109: 281–321.
- Bjarni Aðalbjarnarson. 1937. *Om de norske kongesagaer*. Oslo: Jacob Dybwad.
- Bull, Edvard. "Håkon Ivarssons saga" *Edda* 1927: 33–44.
- Fagrskinna*, i Bjarni Einarsson (utg.). *Ágrip. Fagrskinna*. 1985: 57–373. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag. (=Fsk.)
- Fidjestøl, Bjarne. 1982. *Det norrøne fyrstediktet*. Bergen: Alvheim og Eide.
- Finnur Jónsson. 1923 *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie* II. København: Gad.

- HkrHH* = *Haralds saga Sigurðssonar, Heimskringla*. utg. Bjarni Aðalbjarnarson, III, 3 utg. 2010. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag: 68–209.
- HkrME* = *Magnús saga Erlingssonar, Ibid* : 373–417.
- Jón Helgason og Jakob Benediktsson (utg.). 1952. *Hákonar saga Ívarssonar*. København: J. Jørgensen & Co.
- Louis-Jensen, Jonna. 1977. *Kongesagastudier: kompilationen Hulda-Hrokkinskinna, Bibliotheca Arnarnagana* 32. København: Reitzels Forlag, 1977.
- Morkinskinna*. Utg. Ármann Jakobsson & Þórður Ingi Guðjónsson. 2011. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2011. (=Msk.).
- Munch, Peter Andreas. 1855. *Det norske Folks Historie* III. Christiania: Chr. Tønsbergs Forlag.
- Orkneyinga saga*, utg. Finnbogi Guðmundsson. 1965. Reykjavík: Hið Íslenska fornritafélag.
- Poole, Russel M. 1991. *Viking Poems on War and Peace. A Study in Skaldic Narrative*. Toronto: University of Toronto Press.
- Storm, Gustav. 1873. *Snorre Sturlassøns Historiekrivning*. København: Bianco Lunos Bogtrykkeri.

Abstract in English

The article argues that *Hákonar saga Ívarssonar* (HI) depends on *Morkinskinna* and in particular *Heimskringla*, and is thus a late compilation. The main argument for this is that HI's and *Heimskringla*'s version can be explained as a reworking of the older version in *Morkinskinna*, notably through the fact that Hákon has become a relative of Einar Tamarskjelve and thus the one to seek revenge for him after King Harald has killed him. Harald has to promise Hákon his predecessor's daughter Ragnhild in marriage in order to prevent this. This link between the stories of Hákon and Einar explains all the other changes from *Morkinskinna*'s version. Such a reworking of an original story is most probably carried out by Snorre, partly because it is more relevant to the history of King Harald than to that of Hákon, partly because there are many other examples of Snorre reworking earlier texts in a similar way.

HÁKONAR SAGA ÍVARSSONAR — EN KOMPILASJON FRA SENMIDDELALDEREN

Sverre Håkon Bagge
Moldbakken 13
5042 Bergen
Sverre.Bagge@cms.uib.no